

Ольга Капура,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри правознавства та гуманітарних дисциплін,
ЗУНУ «Вінницький навчально-науковий інститут економіки»
<https://orcid.org/0000-0002-4399-2543>
м. Вінниця, Україна

Характерні ознаки постмодернізму у поезії Сергія Жадана

Characteristic features of postmodernism in the poetry of Serhiy Zhadan

Анотація. Представлена наукова стаття присвячена ретельному аналізу та вивченню характерних ознак постмодернізму в поезії видатного українського поета Сергія Жадана. Мета роботи полягає в комплексному розкритті творчого методу Сергія Жадана, ідентифікації його основних тематичних та стилістичних особливостей, а також визначенні його внеску у розвиток української поезії в контексті постмодерністських тенденцій. Проведений аналіз охоплює різноманітні аспекти творчості Сергія Жадана, починаючи від мовної експериментальності та закінчуючи розмежуванням жанрових кордонів. Здійснено вивчення впливу постмодерністських концепцій на поезію Сергія Жадана, враховуючи його індивідуальний підхід до обробки актуальних тем сучасності, а також його майстерність у використанні іронії, парадоксу та інших постмодерністських прийомів. Зосереджуючись на мовній гнучкості поезії Сергія Жадана, автор статті простежує, як поет експериментує з різними стилями та темами, створюючи митця, який вирізняється власним художнім світом. Вивчення структурно-семантичних аспектів творчості Сергія Жадана поглиблює розуміння, яким чином він не лише адаптує постмодерністські тенденції, але і трансформує їх, надаючи унікальний поетичний вимір його творам. Розглядаючи роль поета у внесенні новаторських ідей у літературний дискурс, автор статті розкриває, як творчість Сергія Жадана впливає на розвиток постмодерністської поезії в українському контексті, розгортаючи нові ідеї та враження у літературному середовищі. Важливим компонентом аналізу є висвітлення того, як поезія Сергія Жадана вражає сучасне соціокультурне середовище, реагуючи на виклики та зміни в суспільстві. Стаття завершується висновками, що підкреслюють значущість творчого внеску поета у розвиток української літератури та його визначальну роль у сучасній поетичній парадигмі.

Ключові слова: постмодернізм, структурно-семантичний аналіз, іронія, культурна тенденція, художній світ, соціокультурне відображення.

Summary. *The presented research article is dedicated to a thorough analysis and exploration of the characteristic features of postmodernism in the poetry of the prominent Ukrainian poet, Serhiy Zhadan. The objective of the study is to comprehensively unfold Zhadan's creative approach, identify his key thematic and stylistic features, and determine his contribution to the development of Ukrainian poetry within the context of postmodernist tendencies. The conducted analysis encompasses various aspects of Serhiy Zhadan's creativity, starting from linguistic experimentalism and concluding with the delineation of genre boundaries. The study examines the influence of postmodernist concepts on Zhadan's poetry, considering his individual approach to processing contemporary themes and his skill in utilizing irony, paradox, and other postmodernist techniques. Focusing on the linguistic flexibility of Zhadan's poetry, the author traces how the poet experiments with different styles and themes, creating an artist distinguished by his unique artistic world. The exploration of structural and semantic aspects of Zhadan's creativity deepens the understanding of how he not only adapts postmodernist tendencies but also transforms them, providing a unique poetic dimension to his works. Examining the role of the poet in introducing innovative ideas into literary discourse, the article reveals how Serhiy Zhadan's creativity influences the development of postmodernist poetry in the Ukrainian context, unfolding new ideas and impressions within the literary environment. A crucial component of the analysis is the illumination of how Zhadan's poetry impacts contemporary socio-cultural environments, responding to challenges and changes in society. The article concludes with remarks underscoring the significance of the poet's creative contribution to the development of Ukrainian literature and his defining role in the contemporary poetic paradigm.*

Key words: *postmodernism, structural-semiotic analysis, irony, cultural trend, artistic world, sociocultural reflection.*

Вступ. Постмодернізм, як художній напрям, відзначається розмиттям меж і відмовою від традиційних концепцій, що робить його особливо важливим для вивчення у контексті сучасної української поезії. У цьому контексті, творчість видатного сучасного поета Сергія Жадана виступає важливим об'єктом дослідження. Відомий своєю оригінальністю та вмінням поєднувати різні стилі та теми, С. Жадан став представником покоління, що експериментує з мовою та структурою, протиставляючи традиційним канонам.

Хоча поезія Сергія Жадана часто асоціюється з реаліями сучасного життя та подій, її особливість полягає в тому, як поет використовує поєднання різних стилів, мовних рівнів та метафор, щоб втілити концепції постмодернізму в своїх творах.

Спираючись на аналіз поетичних текстів Сергія Жадана, ми спробуємо визначити, яким чином він експериментує з формою, мовою та тематикою, впроваджуючи елементи постмодернізму в свою творчість.

Творчість Сергія Жадана в українському літературознавстві є досить поширеною тематикою для вивчення. Під час написання

даної статті акцент був здійснений на напрацюванні наступних вчених: Т. В. Гребенюк, Т. В. Гундорової, І. О. Дегтярьової, А. В. Демченко, Я. Б. Калиновської, В. І. Кононенко, К. Д. Паршак, Ю. М. Плетенецької, Г. В. Хоменко, О. В. Шаф.

В українському літературознавстві відсутнє чітке визначення методологічної платформи для аналізу постмодерністських аспектів у поезії С. Жадана. Доцільним є детальний розгляд та ідентифікація конкретних рис постмодернізму, які виявляються у поезії Сергія Жадана. Необіжним є порівняння поетичного стилю С. Жадана з іншими представниками постмодернізму в українській та світовій літературі для виявлення спільних та унікальних аспектів.

Мета статті – комплексне розкриття творчого методу Сергія Жадана через ідентифікацію його основних тематичних та стилістичних особливостей, а також визначення його внеску у розвиток української поезії в контексті постмодерністських тенденцій.

Для досягнення визначеної мети доцільним є вирішення наступних **завдань**: окреслити внесок Сергія Жадана в українську літературу Постмодерну, охарактеризувати основні риси ліричних творів; визначити роль метафоризації як ключового способу створення ліричних образів у творах С. Жадана.

Методологія та методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході та комбінації традиційних та сучасних літературознавчих методів. Літературний аналіз – дослідження базується на системному огляді літературно-теоретичних робіт, пов'язаних із постмодернізмом та поезією Сергія Жадана. Спираючись на аналіз конкретних поетичних текстів поета, виявляються характерні ознаки постмодернізму. Здійснюється вивчення мовних та структурних аспектів творів для виявлення елементів постмодерністської естетики. Культурологічний підхід: аналізується взаємодія творчості С. Жадана з культурним контекстом, включаючи соціокультурні тенденції. Вивчаються вплив культури та сучасності на створення художнього образу поета. Критичний аналіз літературних джерел -здійснюється оцінка та обґрунтування різних точок зору літературознавчих теорій, пов'язаних із постмодернізмом та поезією С. Жадана.

Загальний методологічний підхід та використання різноманітних методів дозволяють автору науковій статті глибоко та комплексно розглянути характерні ознаки постмодернізму у поезії Сергія Жадана, враховуючи різні аспекти його творчості та їх взаємодію з літературним контекстом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоційно-оцінювальна експресивність переважає у постмодерністських творах і має

відчутне образне підґрунтя, що забезпечується мовно-структурними елементами, різноманітними способами й прийомами стилістичного обрамлення мовних елементів, використанням тропів та застосуванням стилістичних фігур [2, с. 45–46]. «Українські постмодерністи мислять живописно, конкретно-чуттєвими образами-картинами, які майстерно втілюють стилістичними засобами своєї мовотворчості» [3, с. 37]. Спостерігається вільне оперування словом, входження у художній текст не тільки живої народної мови, а й «новомодних» запозичених слів, часто іноземною мовою зі збереженням вимови та граматики. «Українська постмодерністська проза увібрала в себе як елементи високої мовної культури, так і стилістичні маргіналії, риси масової культури» [2, с. 39].

«Стихією українських авторів-постмодерністів стають словесні ігри, стилізація та іронічна лінгвістична поведінка – усе це дає змогу вислизнути з-під влади офіційної культури й звільнитися від ідолів і масок тоталітарного минулого. Література водночас стає діалогічною й навіть полілогічною. У ній присутні різноманітні дискурси, мовних форм і жаргонів, розмовна мова виконує роль свідчень, а мовний потік набуває форми тілесності» [1, с. 24].

На думку Ю. Логвиненко, унікальність генерації поетів 90-х років ХХ ст. (до них належить і С. Жадан), а відтак відмінна риса їхньої творчості, полягає в поєднанні модерністичного й постмодерністичного світоглядів [9, с. 5]. Так перша поетична збірка «Цитатник» С. Жадана чи не вперше в літературному просторі задекларувала думку про потребу адекватного сприйняття пострадянської реальності.

Творчості Сергія Жадана притаманні риси автобіографічності, опису межових ситуацій, у яких опиняються як герої, так і держава, мотиви мандрів як спроби пошуку себе та втечі від реальності. Він здатний майстерно описувати межові ситуації, де герої його віршів зіштовхуються з лімітами не лише своєї особистості, але і державної реальності. Ці ситуації можуть бути символічним відображенням соціокультурних або політичних перетворень, а також внутрішніх криз, які відбиваються в житті героїв.

Мотиви мандрів в поезії не лише є літературним прийомом, а й стають спробою героїв знайти себе та уникнути реальності. Ці мандрівки можуть включати в себе фізичні подорожі, але також можуть мати метафоричний характер, що вказує на внутрішні пошуки та стрімке мінливе становище героїв.

Автор вплітає у свої твори елементи власного життєвого досвіду, використовуючи автобіографічні риси. Епізоди з його особистого життя, думки, переживання, а також спогади можуть знаходитися на сторінках його поезії, надаючи творам особистий інтимний відтінок.

О. Шаф зазначає, що мотив подорожі, властивий і всьому українському постмодерну, а доробку С. Жадана зокрема, мотив мандрів за його значущістю можна протиставити мотиву материнства у феміній літературі, а чоловічу «безпритульність» – жіночій зорієнтованості на дім та родину» [13, с. 96]. Сергій Жадан – представник східного регіону, а тому його творчість цікава й з огляду одвічного протиставлення Схід-Захід, крім того, він активний громадський діяч і пише, спираючись на власний досвід баченого. Його тексти – це саме той автентизм про який писав Я. Поліщук: місце, час подій, та й самі події «прожиті, відчуті» автором [12]. Вірші С. Жадана виступають як віддзеркалення сучасних соціокультурних реалій. Його тексти ретельно виважені та пронизані рефлексією над сучасністю, враховуючи різноманітні виклики та аспекти сучасного світу.

Т. Гундорова зазначає, що «Жаданів постмодерн має неоавангардну закуску. Романтика авангардизму з його революційними лозунгами поєднується з молодечою недовірою до всього «вже сказаного», з чим працює постмодернізм» [1, с. 171].

У лінгвопоетичному вимірі С. Жаданові тексти претендують на словесний епатаж; така вседозволеність стає свого роду візитною карткою постмодерністського дискурсу. Йдеться про свідомо зважене порушення смислових зв'язків, необмежене втручання в текстову стабільність, докорінні значеннєві відхилення, що мають забезпечувати потужний мовно-естетичний ефект. Численні зрушення, переплетення, накладання смислів стають ледве не визначальною рисою постмодерністського художнього дискурсу [7].

Характерні риси постмодернізму присутні в його ліриці:

- культ незалежної особистості;
- потяг до архаїки, міфу, колективного несвідомого;
- прагнення поєднання, взаємодоповнення істин багатьох народів, релігій і культур;
- бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу;
- використання виразно ігрового стилю для підкреслення ненормальності, не справжності та неприродності способу життя, що панує в реальності;
- зумисне химерне переплетення різних стилів (класичного та сентиментального або грубо натуралістичного та казкового тощо);
- запозичення, перехрещення спостерігається не лише на рівні сюжету і композиції, а й на образному та мовному рівні;
- іронічність і пародіювання.

Свій вибір персонажів до героїв віршів з різними позиціями, історіями та біографіями С. Жадан пояснює намаганням убачати в них

у першу чергу «живих людей, а не представників електорального поля». Художник О. Ройтбурд, який проілюстрував книгу «Тамплієри», узагалі сприймає С. Жадана як «голос розуму і взірець чесної позиції письменника у наш розшарпаний час у нашій вже вкотре в муках самонароджуваній країні» [6]. Очевидною стає проблема рецепції, сприйняття того чи того твору, загалом творчості письменника читачем, літературним критиком.

Науковці вважають, що найбільш поширеними концептуальними метафорами в творчості авторів-постмодерністів є: антропоморфна метафора, природоморфна (у її межах виокремлено зооморфну, фломорфну, артефактну і просторову), у межах яких виділено семантичні типи перенесень. Так, у структурі антропоморфної метафори виявлені типи перенесень засвідчують досить розширену й деталізовану сферу антропоморфних значень, базованих на зв'язку між тілом людини й реаліями навколишнього світу [10, с. 24].

Жадановий образний світ включає символіку як додаткове, похідне мовностилістичне явище, що виокремлюється на тлі розгортання оповіді з нечітким, але можливим для осмислення обрисом. Антропоморфні метафоричні образи у віршах С. Жадана вказують на значення повільної дії, що асоціюється зі значенням втоми. Це явище втоми переноситься на явища природи, природні об'єкти або одиниці виміру: погода повільно сідає на руки, сонце мляво прямує попри дахи, час кульгає аритмічно й глухо [11]. При формуванні типів переносу в межах природоморфної метафори найчастіше зустрічаються слова зі значенням фізичних процесів, які переносять на природні явища на основі функціональної спільності та характеру дії.

У збірці «Життя Марії» актуалізується інтертекстуальність, при-таманна поетичним текстам С. Жадана. За допомогою алюзії автор оприявнює біблійне пророцтво, чим посилює апокаліптичну картину смерті:

*Пам'ятаєте, що сказано в пророків про біль і терпіння,
про птахів, які падають на міста, мов каміння?*

Ось саме тоді й починаються, власне, втрати.

*В кінці – там взагалі погано, не буду навіть розповідати.
Яка між нами різниця? Як між приголосними й голосними.*

Всі готові сприймати смерть, якщо це буде не з ними.

Ніхто й ніколи в цьому житті не оміне розплати.

Я завжди говорю про це своїм, коли не маю чого сказати [5].

Образ спаленої церкви репрезентує опозицію сакральне/профанне, життя/смерть. Модель танатопростору у Жадана передається

через зіставлення світу за межами зруйнованого міста – живого, відкритого та простору замкненого. Танатологічні мотиви у віршах митця представлені локусами могил. Поклоніння могилам предків – запорака національної пам'яті [4].

Сергій Жадан – письменник, який належить до когорти поетів-постмодерністів, у доробку яких звучить проблема минулого. Час – завжди той чинник, який не можна фактично зупинити, його тільки можна зафіксувати на папері, закарбувати у пам'яті людей, залишити слідом на фотокартках, у книгах, пам'ятках, речах. Усі ці атрибути слугують наочною характеристикою певної доби, періоду в історії.

Як у будь-якому постмодерністському тексті, одним із наскрізних прийомів у тексті С. Жадана є іронія, як в оцінці життєвих явищ, так і в самооцінці героя. Характеризує текст С. Жадана й майстерність у творенні комічного ефекту, що досягається найрізноманітнішими способами протиставлення очікуваного й реального. Його твори вражають вмільм використанням парадоксів, жартівливих образів та іронічних висловів. Це додає його творам легкості та несподіванки.

Важливою рисою творчості С. Жадана є інтертекстуальність. Він вдавало включає елементи інших творів, цитати, алюзії до літературних або культурних творів. Це створює багатогранний та мультимедійний текст, який взаємодіє з іншими творами та культурними контекстами. С. Жадан необтяжений експериментами та іграми з інтертекстуальністю. Він використовує елементи з поп-культури, наукової літератури чи філософських трактатів, сплітаючи їх в основний текст своїх віршів. Це додає глибину та комплексність його поетичному висловленню. Також вмільм використовує ретекстуалізацію, перетворюючи або модифікуючи вже існуючі літературні тексти. Це може бути як інтерпретація класичних творів, так і власне переосмислення власних раніше написаних віршів.

Метатекстуальні елементи знаходяться у багатьох віршах С. Жадана, де поет свідомо наголошує на процесі творення, самій поетичній формі або рефлексує над тим, як читач сприймає його твори. Це створює своєрідний мета-рівень у віршах, розкриваючи різні аспекти поетичного акту. Інтертекстуальність в поезії Сергія Жадана створює не лише спритну гру слів, а й додає глибину та багатомірність його творчості. Вона робить читача активним учасником відкриття та розгадування смислових шарів, плетучи тонку мережу співвідношень між текстами та контекстами.

Твори С. Жадана відзначаються своєрідністю у відмові від чіткої жанрової класифікації. Вони можуть поєднувати елементи різних жанрів, перетинаючи межі поезії. Ця хаотичність структури

відображає непередбачуваність та неоднозначність його поетичного вираження. Часто характеризуються фрагментарністю та розмітністю меж між різними елементами. Це створює враження руху та потоку свідомості, відображаючи непередбачуваність та розмаїття постмодерністської естетики.

Спостереження над Жадановим художнім дискурсом дає змогу відслідкувати розмаїття стилістичних засобів і прийомів використання мовної гри, поняття якої у текстах постмодерністів виходить на перший план. Тексти письменника за мовостилем, синтаксисом і лексиконом часом важко виокремити на тлі загальнохудожнього дискурсу постмодерністів. За такими ознаками, скажімо, використанням прийому додавання інформації, «нанизування», що має наслідком об'єднання в одному висловленні різностилістичних фрагментів, відчутний вплив європейської традиції. Як постмодерніст С. Жадан – один із творців новостилу з властивими йому мовно-естетичними засобами й прийомами, майстер неповторної манери письма; його творчий доробок відкриває перспективи подальшого оновлення українського художнього дискурсу [8].

С. Жадан виражає яскравий індивідуалістський підхід до поетичного вираження. Він створює свій унікальний голос, що виражає його власний погляд на світ. Вірші переповнені нестандартними мовними витівками та експериментами. Поет вільно використовує різноманітні мовні ресурси, створюючи несподівані зв'язки та асоціації. Він грає з лексичними та граматичними структурами, використовуючи мовний експеримент як засіб вираження своїх ідей та почуттів.

Представлені характеристики свідчать про те, що творчість Сергія Жадана не лише вписується в канони постмодернізму, але і вносить свої власні унікальні риси в цей літературний рух.

Висновки з дослідження. Отже, можна зробити висновок, що творчість С. Жадана відзначається унікальним поєднанням елементів різних стилів, мовних рівнів та жанрів, що створює особливий художній світ, в якому традиційні рамки та норми літературного мистецтва постійно перетинаються та переосмислюються. С. Жадан виявляє гнучкість мови, переносить літературні жанри у нові контексти та використовує метафори, які приводять до несподіваних асоціацій та інтерпретацій. Однією з ключових рис поезії Жадана є його здатність відтворювати динаміку сучасного життя, а також коментувати його власним унікальним способом. Він веде читача через власний ліричний світ, де реалії та абстракції зливаються, створюючи несподівані сенсові зв'язки та інтертекстуальні взаємодії.

Вивчення характерних ознак постмодернізму в творчості Сергія Жадана підкреслює актуальність його поетичної мови в контексті

сучасної української літератури. Відзначаючи його інноваційний підхід до мови та структури, ми розуміємо, що він не тільки сприймає та адаптує постмодерністські тенденції, але й вносить унікальні особливості, що роблять його внесок у світову поезію визначальним. Отже, поетика Сергія Жадана слугує важливим полем для вивчення поетичних течій та культурних трансформацій у сучасному українському літературному контексті, а вивчення його творчості розкриває багатогранність та глибину поетичної рефлексії у рамках постмодерністської естетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Карнавальний постмодерн. *Зб. Наукових праць: Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн*. Київ: Критика, 2005. С. 32–37.
2. Дегтярьова І. О. Стилiстичний потенцiал української постмодерністської прози: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2009. 280 с.
3. Дегтярьова І. Стилiстичний синтаксис української постмодерної прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27–38.
4. Демченко А. В. Міфопоетична танатологія у ліриці Сергія Жадана. *WIELKIE TEMATY KULTURY W LITERATURACH SŁOWIAŃSKICH. Slavica Wratislaviensia CLXVIII*. Wrocław 2019. S. 165–172.
5. Жадан С. Життя Марії. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2015. 184 с.
6. Жадан С. Тамплієри. Поезії. Чернівці: Книги-XXI; Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.
7. Кононенко В. І. Метаморфози сполучуваності в українських модерних поетичних текстах. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa, 2014. S. 75–86.
8. Кононенко В. І. Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 17–31.
9. Логвиненко Ю. Молода поезія 90-х рр. ХХ століття: проблеми художнього світобачення: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2008. 15 с.
10. Паршак К. Д., Калиновська Я. Б. Семантико-функційні характеристики концептуальної метафори в мові творів поетів-постмодерністів. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка: Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. Київ: Київський університет. 2021 № 1 (29). С. 24–26.
11. Плетенецька Ю. М. Мовні образи, метафори та їх відтворення у перекладах поезії Сергія Жадана англійською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 26 (1). С. 217–221.
12. Хоменко Г. В. Українська постмодерна література: світоглядно-стильові домінанти (вивчення у класах гуманітарного профілю старшої школи). *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4. С. 118–125.
13. Шаф О. В. Мотив мандрів у творчості Сергія Жадана в контексті «Маскулінної безпритульності». *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2012. № 14. С. 91–98.